

Medgyes Péter–László Mónika

A magyar kutatók idegennyelv-tudása az 1990-es évek végén¹

Bevezetés

Közhely, hogy ma az angol az első számú világnyelv, amely az élet minden területét át-
hatja. Noha gyors terjedésének számos politikai, gazdasági, társadalmi, művelődési és
vallási oka van, e tényezők sorában a nyelvészetiek szerepe nem számottevő (Crystal
1995). Hasonló véleményen van Kaplan (1993), aki szerint az angol nem felsőbbrendű
nyelv, s pusztán történelmi véletlenek sorozatának köszönheti térhódítását. Ami pedig a
jövőt illeti, semmi biztosítéka annak, hogy hegemon szerepe örökké fennmarad, bár a jelek
arra utalnak, hogy még évtizedeken át megőrzi kivételezett helyzetét (Graddol 1997).

Globalizálódó világunkban az angol anyanyelvűek nyilvánvaló előnyt élveznek a nem
angol anyanyelvűekkel szemben (Medgyes 1999). Természetesen érvényes ez a tudomá-
nyos életre is: Baldauf és Jernudd úgy fogalmaz, hogy „a tudomány lényegében együttmű-
ködések hálója, amelyet láthatatlan szövetségekbe tömörült tudósok szőnek” (1987), akik
egyzon nyelven társalognak – jórészt angolul. Azt, aki nem tud angolul, a tudomány
cerberusai (köztük folyóirat-szerkesztők, recenzensek és konferencia-szervezők) nem en-
gedik belépni az exkluzív klubokba. Ennélfogva a magas szintű angol nyelvtudás egyre
több kutató számára létszükséglet.

E tanulmány elsődleges célja, hogy adatokkal támassza alá azt a feltevést, mely szerint
az angol a tudomány egyetemes munkanyelve. A kutatás terepe Magyarország, időpontja
1999, résztvevői pedig magyar tudósok, akiket az idegennyelv-tudásuk, ezen belül az
angolnyelv-tudásuk számos aspektusáról faggattunk.

Célunk azonban nem csupán az, hogy bizonyos szögből felvételt készítsünk a harma-
dik évezredbe lépő magyar tudóstársadalomról, hanem az is, hogy bemutassuk az angol
nyelv térhódítását. A „térhódítás” viszonylagos fogalom, amely e folyamat két vagy több
szakaszát foglalja magában. Jelen dolgozatban az összehasonlítás alapjául egy 1989-ben

¹ Ez a tanulmány az angol eredeti módosított és rövidített változata. Itt ragadjuk meg
az alkalmat, hogy köszönetet mondjunk mindazoknak, akik kitöltve visszaküldték a fel-
mérés alapjául szolgáló kérdőívet. Köszönet illeti a Magyar Tudományos Akadémiát, amely
engedélyezte számunkra az akadémikusok és akadémiai doktorok címlistájának
használatát, az Oktatási Minisztériumot, amely anyagilag támogatta a felmérés
elkészítését, valamint *Gál Évát* az adatgyűjtés során nyújtott segítségéért.

elvégzett felmérés szolgál, s éppen a két populáció nyelvtudásában megmutatkozó különbségek vizsgálata révén kívánjuk ábrázolni az angol nyelvnek az anyanyelv és az összes többi idegen nyelv rovására történő előretörését.

Két dolgot érdemes előrebozsátanunk. Egyrészt azt, hogy a magyar kutatók zöme pályafutásának azon szakaszában szerez akadémiai fokozatokat, amikor már kevés ideje jut az intenzív nyelvtanulásra. Ezért válaszadóink kevésbé tükrözik azokat az átfogó változásokat, amelyek az 1990-es évek nyelvtanítási politikáját jellemezték. Másrészt tudvalévó, hogy a magyar tudomány kiemelkedő képviselői már jóval a rendszerváltás előtt bekapcsolódtak a nemzetközi tudományos közéletbe. Ilyenformán az 1990-es éveket inkább a kapcsolatok kiszélesítése és megerősítése, mintsem létrehozása jellemezte. Noha eközben angoltudásuk gyarapodott, áttörésszerű fejlődésről nem beszélhetünk, annál is kevésbé, mivel az 1989-es és az 1999-es populáció között szükségképpen jelentősek az átfedések.²

A magyar kutatók idegennyelv-tudása az 1989-es felmérés tükrében

Az eredeti felmérésre a rendszerváltás évében került sor, ilyenformán a róla készült tanulmány összegző jellegű, szociolingvisztikai kordokumentumnak is felfogható (Medgyes és Kaplan 1990; 1992). Az akkori eredmények tanúsága szerint a vezető magyar tudósok nyelvtudása jóval meghaladta a magyar lakosság átlagszintjét, s a társadalmi hierarchiában elfoglalt magasabb pozíciójukból következően mintegy előre jelezték a társadalom egészét meghatározó trendet. Az 1989-es felmérés résztvevői tisztában voltak azzal, hogy egy viszonylag kevesek által beszélt anyanyelv birtokosaiként csak akkor lehetnek egyenrangú partnerek a tudományos közéletben, ha jól tudnak angolul, a tudományok világnyelvén. Annak ellenére, hogy a magyar tudósok általában több nyelven is beszéltek, a válaszadóknak csupán a fele számolt be magas szintű angoltudásról. Kiderült továbbá, hogy az angoltudás fordított arányban van az életkorral, vagyis minél idősebb valaki, annál kisebb a valószínűsége annak, hogy jól tud angolul. A felmérés során nyert adatok szerint a humán és társadalomtudományok képviselői sokkal több idegen nyelven és sokkal jobban beszélnek természettudós társaiknál, ám ezen belül az angol aránytalanul kis helyet foglal el. Végül – jellemző módon – a természettudósok közleményeiknek több mint a felét angolul publikálták, szemben a humán és társadalomtudomány képviselőivel, akik műveik kétharmadát magyarul írták.

Az 1999-es felmérés kutatási módszere

Módszertani szempontból az 1999-es felmérés híven követi a tíz évvel korábbit annak érdekében, hogy minél összehasonlíthatóbb adatok álljanak rendelkezésre. Ezért hasonló elvek alapján választottuk ki a megkérdezetteket, állítottuk össze a kérdőívet, gyűjtöttük össze és dolgoztuk fel az adatokat.

A válaszadók

1999 tavaszán a Magyar Tudományos Akadémia támogató levelére hivatkozva kérdőívet küldtünk ki az Akadémia valamennyi rendes és levelező tagjának (összesen 311 fő) és minden negyedik akadémiai doktornak (összesen 558 fő),³ majd egy emlékeztető levélben

² Az átfedések mértékét azért nem tudtuk megállapítani, mert a kérdőíveket névtelenül kellett kitölteni és visszaküldeni.

³ Anyagi megfontolások miatt kénytelenek voltunk az akadémiai doktorok számát korlátozni: csak minden negyediket vontunk be a felmérésbe. A résztvevőket a címlistán

ismételtük meg kérésünket. A 869 levélből 843 ért célhoz, s ebből 620-an küldték vissza a kérdőívet kitöltve, vagyis a címzettek 73,5%-a vállalkozott a felmérésben való részvétellel! Feltételezzük, hogy e kiváló válaszarány mögött elsősorban a nyelvtanulás és azzal kapcsolatos kutatások iránti érdeklődés rejlik.⁴

A válaszadók 53,4%-a 65 évnél idősebb, s csupán 10,7% az 51 évnél fiatalabbak aránya. Ez az egyenlőtlenség abból a közismert tényből adódik, hogy a magyar tudósok többsége meglehetősen későn ér fel az akadémiai ranglétra felsőbb fokaira, s e tekintetben az 1990-es évek kevés változást hoztak. Felmérésünkben külön nyomatékkal vizsgáltuk a 65 év alatti tudósoktól származó adatokat.

Habár követtük az Akadémia tudományterületek szerinti osztályozási rendszerét, a jobb áttekinthetőség kedvéért két tág csoportba soroltuk a válaszadókat; ennek alapján beszélünk a továbbiakban társadalomtudósokról (beleértve a humanitáriák képviselőit is), illetve természettudósokról. A 65 év alatti korcsoportok 88,2%-a természettudós; ugyanez az arány a 65 év fölötti korcsoporttal együtt 80,9%.⁵ Megjegyezzük, hogy az 1989-es felmérésben a természettudósok részaránya csupán 71,1% volt.

A kérdőív

Az 1989-essel megegyező módon, az 1999-es kérdőív 22 kérdésből áll. A kérdések többsége feleletválasztós, s mindössze hét olyan kérdés akad, amely bizonyos fokú önértékelést igényel. Tekintettel arra, hogy csak három kérdésre kellett szöveges választ adni, a kérdőív kitöltése legfőképpen 30 percet vett igénybe.

A kérdőív két fő részre tagolódik. Az első rész a *nyelvtudással* (ki milyen nyelveken beszél, milyen szinten), a *nyelvtanulási attitűdökkel* (milyen tényezők segítik elő a nyelvelsajátítás sikerét: nyelvi képességek, a célországban eltöltött idő, mi az adott tudományág világnyelve) és a *tudományos közlemények nyelvezetével* (nyelvhasználat, fogalmazási stratégiák) kapcsolatos kérdéseket tartalmazza. A kérdőív második részében kizárólag az angol nyelvre, nevezetesen annak *tanulására* (mikor és hol tanultak angolul), *használatára* (melyik változatot beszél, milyen gyakran használja az angol nyelvet) és a *nyelvi készségekre* (készségek sorrendje, olvasási sebesség, íráskészség) vonatkozó kérdések szerepelnek.⁶ A tanulmány további részében a fenti kérdésekre adott válaszok egy részének elemzésére vállalkozunk.

feltüntetett névsor szerint választottuk ki, s csupán két egyéb szempontot vettünk figyelembe. Egyrészt azt, hogy a főváros, amely az összes tudós 70,5%-ának ad otthont, az ennek megfelelő arányban legyen képviselve. Másrészt ügyeltünk a férfiak és nők részarányos megoszlására is. Ezzel kapcsolatban megjegyezzük, hogy noha a női akadémikusok és akadémiai doktorok aránya 4,7%-ról 8,8%-ra emelkedett az elmúlt tíz év során, még mindig túl kevesen vannak ahhoz, hogy érdemes legyen nemek szerint bontani az adatokat. Az egyszerűség kedvéért az akadémikusokra és akadémiai doktorokra vonatkozó adatokat is együtt vizsgáltuk.

⁴ E feltételezés jogosságát igazolja az is, hogy többen javasolták a felmérés eredményeinek hazai közzétételét, néhányan pedig tiszteletpéldányt kértek az eredeti, angol nyelvű tanulmányból. E kéréseknek szívesen eleget teszünk, s az itt közölteknel részletesebb adatokat megküldjük az érdeklődőknek. Címünk: medgyes@ludens.elte.hu.

⁵ Az adatok megbízhatóságát illetően óvatosságra int bennünket az a körülmény, hogy a 65 év alatti társadalomtudósok száma mindössze 32.

⁶ Miután összegyűjtöttük a kérdőíveket, számítógépbe tápláltuk, majd a Statistical Package for the Social Sciences, 6.0 Windows változatának (SPSS+) felhasználásával dolgoztuk fel az adatokat.

Az eredmények

Nyelvtudás

Idegen nyelvi tudás. A válaszadók négy fokozatú skálán értékelték vélt nyelvtudásuk szintjét (alap, közép, felső, anyanyelvit megközelítő/anyanyelvi szint). Annak érdekében, hogy össznyelvtudásukat numerikusan kifejezhessük, egy pontot adtunk az alapszintűnek ítélt nyelvtudásért, két pontot a középszintűért és így tovább. Az összesített eredmények alapján a 65 év alatti korcsoportok pontértéke 6,4, ami annyit jelenti, hogy az átlagos magyar tudós – a saját megítélése szerint – legalább két idegen nyelvet jól vagy több mint két nyelvet kevésbé jól beszél. Ezen belül a természettudósok átlaga 6,0, a társadalomtudósoké pedig 9,1 pont, vagyis az utóbbi csoport nyelvtudásának volumene lényegesebb nagyobb. 1989-hez viszonyítva a 65 év alatti válaszadók átlaga 7,3 pontról 6,4 pontra csökkent, s ez a tendencia a természet- és társadalomtudósokra egyformán érvényes.

Angol nyelvi tudás. Ugyanígyen négy pontos skálán mértük a válaszadók angol nyelvi tudását. A 35–50 közötti korcsoport átlaga 2,8, szemben az 51–65 évesek 2,6-os és a 65 év felettek 2,4-es átlagával. Ebből levonható az a következtetés, hogy minél fiatalabb egy tudós, annál valószínűbb, hogy jól tud angolul. Ugyanez a tendencia jellemezte az 1989-es populációt is, ahol a megfelelő átlagértékek 2,6, 2,3, illetve 2,1 voltak. E szám adatok egyszersmind a válaszadók angoltudásának fejlődéséről tanúskodnak, ami részben annak köszönhető, hogy egyre többekben tudatosodik az angol nyelvnek a nemzetközi tudományos kommunikációban betöltött nélkülözhetetlen szerepe. Ha viszont az idegen nyelvi tudás csökkenő tendenciáját egybevetjük az angol nyelvi tudás növekedési ütemével, még szemléletesebbé válik az angol rohamos előretérése.

Mármost ha a 65 év alatti korcsoportokon belül összehasonlítjuk a társadalomtudósokra, illetve a természettudósokra vonatkozó adatokat, kiderül, hogy az előbbi csoport válaszadói jobbnak ítélték angoltudásukat az utóbbiakénál (2,9, illetve 2,7). Ez az eredmény különösen az 1989-es felmérés fényében meglepő (1,9 illetve 2,4), s azt mutatja, hogy a társadalomtudósok sokkal gyorsabban fejlődtek: míg 1989-ben angoltudásuk a közepes szintet sem érte el, 1999-ben már a felső szintet súrolta.

Érdekes képet mutatnak az idegen nyelvek relatív gyakoriságára vonatkozó adatok is.

1. táblázat

A felső és anyanyelvit megközelítő/anyanyelvi szinten beszélők száma nyelvenként (65 év alatti korcsoportok)

Nyelv	N
angol	171
német	46
orosz	33
francia	12

Eszerint a válaszadók közel kétharmada legalább felső szintűnek ítélte angoltudását, szemben azzal a 46 résztvevővel, aki a némettudásáról nyilatkozott ilyen kedvezően. 1999-ben tehát közel négyszer annyian beszéltek jól angolul, mint németül – 1989-ben ez az eltérés mindössze 1,2 volt! Érdemes ezt összehasonlítani a 14 éven felüli magyar lakosság idegennyelv-tudásáról szerzett adatokkal. Terestyéni (1995) reprezentatív felmérése szerint a lakosság 6,1%-a „elboldogul” németül, 5,1%-a pedig angolul. Ezek szerint mindmáig a német a legelterjedtebb nyelv Magyarországon, de a tudományos kommunikáció világnyelve ma már az angol.

Ezt igazolják az alábbi adatok is. A válaszadókat megkérdeztük, melyik nyelvet tartják a tudományáguk *lingua franca*-jának: a 65 év alattiak 96,3%-a az angolt jelölte meg, 3%-a

az angolt és még egy nyelvet, s csupán 0,8% (2 fő) nevezett meg valamely más idegen nyelvet. Ugyanezek az arányok 1989-ben 82,1%, 12,7% és 5,2% voltak, azaz tíz év alatt az angol lényegében minden más nyelvet kiszorított.⁷ Ennek ismeretében még kevesebb okunk van arra, hogy elégedettek legyünk vezető tudósaink angoltudásának fokával.

A nyelvtanulást elősegítő tényezők

A külföldön eltöltött idő. Az egyik kérdés a külföldi szakmai utak időtartama és a célszágok iránt érdeklődött. A 65 év alatti korcsoportok 87,5%-a töltött legalább egy hónapot külföldön; az egy főre lebontott, átlagos időtartam 39,7 hónap, azaz több mint három év. Érdekes, hogy a 65 év felettiiek átlaga nem sokkal alacsonyabb: 37,8 hó/fő. Úgy látszik tehát, hogy az idősebb generációnak sikerült a tudományos pályafutásának hosszával kiegyenlítenie a korlátozott lehetőségeiből származó hátrányokat. Összehasonlításképpen, 1989-ben egy tudós addig átlagosan 23,9 hónapot töltött külföldön, tehát közel 60%-os növekedésről számolhatunk be. E fejlődés vélhetően annak köszönhető, hogy Magyarország és a kutatásban-fejlesztésben élenjáró országok között javultak a politikai és gazdasági kapcsolatok, s ennek köszönhetően az ösztöndíj- és munkavállalási lehetőségek is.⁸

Ezután kiszámítottuk az angol illetve nem angol nyelvű országokban töltött időt: a 65 év alatti korcsoportok átlaga 23,5 illetve 12,2 hó/fő. Az angol nyelvű országok előnye még egyértelműbb a 65 év felettiiek esetében (19,3 illetve 5,6 hó/fő); a tetemes különbséget egyértelműen indokolja az angol nyelvű országoknak, kiváltképpen az Egyesült Államoknak a nemzetközi tudományos életben játszott vezető szerepe.

Egyéb tényezők. A válaszadók fontossági sorrendben megnevezhettek három olyan tényezőt, amely – a külföldi utak mellett – hozzájárult a nyelvtudásuk fejlődéséhez. Miután a válaszokat tíz átfogó csoportba rendeztük, az alábbi rangsort állítottuk fel:

2. táblázat

A nyelvtanulást elősegítő egyéb tényezők: 1989–1999

	Rangsor	
	1989	1999
Tudatos tanulás	1	1
Szakszövegek olvasása	2	3
Szakmai motiváció	3	2
Szorgalom	4	6
Családi háttér	5	7
Konferencia-részvétel	6	10
Külföldiekkel való kapcsolattartás	7	4
Kedvtelésből történő olvasás	8	8
Idegen nyelv szeretete	9	5
Tévé/rádió	10	9

A két felmérés adatainak összehasonlításából kiderül, hogy a válaszadók mindkét esetben a tudatos tanuláshoz (iskola + magánórák + önképzés) tulajdonították a legna-

⁷ Egyesek nem is tudnak napirendre térni az angol térhódítása fölött. Valaki például így fakad ki: „Jelenleg a politikailag erőszakolt angol nyelvet kell követni, bár a német vagy a francia nyelv a tudománynak sokkal tökéletesebb alapja”.

⁸ Tény, hogy e szám adatok a valóságosnál szebb képet festenek, mert azoknak az adatait is tartalmazza, aki több évtizedes emigrációból hazatelepültek a rendszerváltást követően. Ha figyelmen kívül hagyjuk azoknak az adatait, akik megszakítás nélkül három éven át külföldön éltek, a 65 év alatti korcsoportok egy főre vetített átlaga 18,2 hónapra, a 65 év felettié pedig 12,4 hónapra csökken.

gyobb jelentőséget. Ez nem meglepő egy olyan országban, ahol az idegen nyelv mindennapi használatára korlátozottak a lehetőségek, s ahol kevesek előjoga a külföldi nyelvtanulás. A két lista közötti eltéréseket vizsgálva az „Idegen nyelv szeretete” kategória előretörése a legszembeesőbb, amely a nyelvtanulás iránti motiváció növekedésével magyarázható. Ugyanakkor a „Külföldiekkel való kapcsolattartás” emelkedése, illetve a „Konferencia-részvétel” visszacsúszása arról tanúskodik, hogy ma már nem csupán konferenciákon nyílik alkalom a szakmai kapcsolatok ápolására: 1989-hez viszonyítva bővült a lehetőségek köre.⁹

Publikációk

A 65 év alatti válaszadók átlagosan 26–50 művet jelentettek meg az 1989 és 1999 között eltelt időszakban. A teljes populációt figyelembe véve az összes publikáció 49,6%-a angolul, 41,9%-a magyarul és 9,6%-a más nyelveken jelent meg.¹⁰ Az angol nyelvű publikációk aránya még magasabb a 65 év alatti korcsoportok esetében (62% angol, 32% magyar és 6% egyéb), ami azt jelzi, hogy a fiatalabb kutatókra erősebb nyomás nehezedik, hogy angolul írjanak. A tudományterületek összehasonlításából viszont az derül ki, hogy míg a természettudósok eredményei a fenti trendet tükrözik (67% angol, 27,1% magyar és 5,9% egyéb), a társadalomtudósok mindmáig túlnyomórészt magyarul írnak (20% angol, 68,9% magyar és 12,2% egyéb); ez részben a szakterületük jellegéből fakad (gondoljunk csak a magyar irodalommal vagy magyar történelemmel foglalkozó kutatókra, akik értelemszerűen elsősorban az anyanyelvükön publikálnak), de talán az is szerepet játszik benne, hogy lassabban igazodnak a világban lezajló változásokhoz. Ami az 1989-es adatokat illeti, azt látjuk, hogy az angol és a magyar sorrendje időközben felcserélődött, s csökkent a többi nyelvre eső hányad.¹¹

A válaszadókat arról is megkérdeztük, mikor miért publikálnak magyarul, illetve angolul. Az angol nyelvű publikáció mellett sokan hivatkoztak az impact faktorra és a citációs indexre, de akadtak olyanok, akik a külföldi állásokra és ösztöndíjakra vonatkozó pályázatokra valamint a tudományos kapcsolatok kiépítésének és ápolásának feltételeire hivatkoztak. Visszatérő érvként szerepelt, hogy csak az angol nyelven közölt eredményekről szerez tudomást a világ – a magyar nyelven történő írást egyesek merő időfecsérlésnek nevezték.¹²

Természetesen szép számmal akadtak olyanok is, akik a magyar nyelvű közlés mellett emeltek szót, leggyakrabban annak oktatáspolitikai jelentőségét hangsúlyozva: igenis szükség van magyar nyelvű egyetemi jegyzetekre valamint az angolul nem olvasó kollégáknak szánt szakkikre. Többen kiemelték, hogy első munkáikat, köztük a kandidátusi disszertációjukat magyarul írták. A magyar nyelvű közlemények válfajai között a monográfiákat, tudományos beszámolókat, népszerűsítő kiadványokat, recenziókat és az angol nyelvű közlemények fordítását említették leggyakrabban. Egyesek bevallották, hogy olykor a visszautasítástól való félelmükben vagy pusztán kényelemszeretetből fordulnak magyar nyelvű szakfolyóiratokhoz nemzetközileg elismert szakfolyóiratok helyett, mások

⁹ Az egyik válaszadó szellemes hasonlattal élt: „Csak könyvből nyelvet és szerelmet megtanulni nem lehet. Mindkettőt *élő közegben* gyakorolni is kell.”

¹⁰ A többi nyelv sorrendje megegyezik az 1989-es sorrenddel, vagyis: német, orosz, francia.

¹¹ 1989-ben a válaszadók műveik 46,6%-át közölték magyarul, 39,5%-át angolul és 13,8%-át más nyelveken.

¹² „A nemzetközi tudományos közösség még ma se olvas magyarul” – jegyezte meg szarkasztikusan az egyik válaszadó. Ennél is rosszmájúbb volt az, aki szerint nem is érdemes megszólítani azokat, akik nem olvasnak angolul.

arra hivatkoztak, hogy „Időnként illik elfogadni magyar szerkesztőségek felkérését”. Többen – változó hevességgel – a magyar tudományos nyelv fennmaradása és fejlődése iránti aggodalommal indokolták a magyar nyelven történő írást.

Az angol nyelv változatai

A válaszadók arról is nyilatkoztak, hogy az angol melyik változatát beszélik: a brit, az amerikai vagy valamilyen más változatot. A brit és az amerikai angol összehasonlító adataiból kitűnik, hogy a hagyományosan kedveltebb brit angol a század utolsó évtizedében veszített népszerűségéből a magyar tudósok, különösen a fiatalabbak nyelvhasználatában, feltehetőleg annak a szerepnek következtében, melyet az Egyesült Államok a világ tudományos életében betölt. A vegyes változatok között a brit-amerikai hibrid a leggyakoribb, de a „Hunglish”, a kontinentális angol, a nemzetközi angol, a tört angol, az iskolai angol, sőt még a Rottenbiller utcai angol is szerepel a listán.

Az angoltanulás kezdete és helye

A válaszadók hat életkori kategória alapján határozhatták meg nyelvtanulásuk kezdetét. Az 1989-es és 1999-es adatok egybevetéséből bizonyítottan látszik az a korábbi feltetelezésünk, mely szerint a mi populációnkra nemigen hatottak az 1990-es évek kedvezőbb nyelv tanulási lehetőségei: a felkérdezettek több mint 40%-a a diploma megszerzését követően kezdett el angolul tanulni, valószínűleg azért, mert az orosz jószerivel kiszorította a többi nyelvet az iskolából és az egyetemről.

Ami az angoltanulás helyét illeti, a 65 év alatti korcsoportoknál a felnőtt kurzusok (27%) és az önálló tanulás (26%) bizonyult a két legnépszerűbb tanulási formának – ez újabb adalékul szolgált annak bizonyítására, hogy az iskolában korlátozottak voltak az angoltanulás lehetőségei (17%).¹³

Az angol nyelvi készségek

A válaszadók hét fokozatú skálán rangsorolták angol a különféle nyelvi készségek terén elért nyelvi szintjüket. Miként várható volt, a lista élére a szakszövegek olvasása került, és – a többitől messze leszakadva – a beszédértés és az szépirodalmi szövegek olvasása zárta a sort. A beszédértésben mutatkozó hiányosságok az ország politikai elszigeteltségére és a hagyományos tanítási módszerek alkalmazására vezethetők vissza elsősorban, ami pedig a szépirodalmi szövegek olvasási készségének alacsony szintjét illeti, annak főleg az a fő oka, hogy a felmérésben résztvevő tudósok többsége pusztán kedvtelésből olvas szépirodalmat.

Ha az 1999-es adatokat összehasonlítjuk a tíz évvel korábbiakkal, akkor a készségek sorrendjében alig észleltünk változást, ellenben valamennyi készség tekintetében nagy előrelépést tapasztaltunk. Főleg a szakírás készségének közel 30%-os javulása szembetűnő, egyúttal jelzésértékű: a „publikálj vagy pusztulj” (*publish or perish*) jelszót hovatovább a magyar tudóstársadalom is a zászlajára tűzte. Nem véletlenül találtunk szignifikáns pozitív összefüggést a szakírás készségének fejlettsége és az angol nyelvű publikálás mértéke között.

¹³ Egyesek kifejtették, hogy akkor is az önálló tanulás részesítették volna előnyben, ha jobbak lettek volna a szervezett oktatás feltételei. Mások nemcsak az iskolai nyelvtanítással szembeni kifogásaiknak adtak hangot, hanem számos javaslattal is éltek.

Az angol anyanyelvűekkel való kapcsolat

Az 1989-es adatok alapján az átlagos magyar tudós angol anyanyelvűekkel való érintkezése az „egyszer-kétszer havonta” és a „néhányszor évente” közé esett, s ezek az arányok az 1999-es populáció esetében sem sokat javultak.

3. táblázat

Az angol anyanyelvűekkel való kapcsolat: 1989–1999

Gyakoriság	1989	1999
	százalék	
Minden nap	2,6	7,5
Egyszer-kétszer hetente	20,6	21,1
Egyszer-kétszer havonta	24,1	25,5
Néhányszor évente	34,4	31,4
Ritkán	15,4	10,9
Soha	2,9	3,7

Ha viszont a 65 év alatti korcsoportokat külön vizsgáljuk, sokkal kedvezőbb képet kapunk: a szakmailag legaktívabb korban lévő magyar tudósok rendszeres szakmai kapcsolatot tartanak fenn angol és feltehetőleg nem csak angol anyanyelvű kollégákkal; találkozásaik gyakorisága az „egyszer-kétszer hetente” és az „egyszer-kétszer havonta” között mozog.

Ezek után négy független változónak (az angoltanulás kezdete, a külföldön eltöltött idő, a publikációk száma és az angol anyanyelvűekkel való kapcsolat) az angoltudással való viszonyát vizsgáltuk egy regressziós modell alkalmazásával. A statisztikai számítások egy kivételével valamennyi változóra vonatkoztatva szignifikáns összefüggéseket eredményeztek. Amennyiben a két fő korcsoport közötti különbségeket elemezzük, az alábbi főbb megállapításokra jutunk: (a) az idősebb és fiatalabb tudósok között nincs különbség a korai kezdésnek a nyelvtudás fejlődésére gyakorolt hatását illetően; (b) a 65 év alatti válaszadók esetében nincs szignifikáns összefüggés a külföldön eltöltött idő és a nyelvi kompetencia szintje között; (c) a publikálás gyakorisága és a nyelvi tudásszint a fiatalabb korcsoportok esetében sokkal szorosabb összefüggést mutat; (d) az anyanyelvűekkel való kapcsolattartás erősebben hatott a fiatalabb válaszadók nyelvi tudásszintjére, mint az idősebbekére.

Konferencia-részvétel

A kérdőív két kérdése a konferenciákon való részvétel, illetve az ott megtartott előadások száma iránt tudakozódott, de csak azokról kellett beszámolni, melyeken az angol volt a (z egyik) hivatalos nyelv. A válaszokból megtudtuk, hogy a felmérést megelőző öt évben a 65 év alatti magyar tudós átlagosan 11,9 konferencián vett részt, s ezeken 9 előadást tartott, vagyis négyből három konferenciába aktívan bekapcsolódott. Ez a viszonylag magas arány azt jelzi, hogy elsősorban azokat hívják meg, akik hajlandók előadást tartani. Ezzel szemben az 1989-es felmérés résztvevői átlag 8,4 konferencián 6,6 előadást tartottak, amiből az következik, hogy a mai populációnak sokkal jobbak a lehetőségei, miközben a részvétel és az előadás aránya alig változott.

Összegzés

E tanulmány készítői kettős célt tűztek maguk elé: megpróbáltuk adatokkal alátámasztani, hogy (1) a magyar tudósok szemében és szakmai tevékenységében is az angol lett a tudományos kommunikáció munkanyelve, és (2) az angoltudás jelentősége az 1990-es években növekedett. Ennek érdekében a magyar tudomány 620 vezető képviselője részvételével kérdőíves felmérést végeztünk, majd annak adatait összehasonlítottuk egy tíz évvel korábbi, azonos típusú felmérésből származó adatokkal.

Az 1999-es adatok szerint a válaszadók idegen nyelvi tudásának volumene átlagosan csökkent ugyan 1989 óta, ám az angol nyelvi tudásának aránya számottevően nőtt, különösen a 65 év alatti korcsoportok vonatkozásában. Az angol nyelv súlyának viszonylagos növekedését egyértelműen jelezték a publikációkra vonatkozó információk: az elmúlt évtizedben az angol nyelv mellett eltörpült a többi idegen nyelv részaránya. A megkérdezettek túlnyomó többsége egyetértett abban, hogy csak azok az eredmények kerülnek be a tudományos élet vérkeringésébe, amelyek angolul látnak napvilágot.

Több más tényező is az angol nyelv és az angol nyelvű országok súlyának gyarapodását igazolta. A válaszadók vélt angol nyelvi tudásszintje jelentősen emelkedett, kiváltképpen a szakírási készségüket illetően. Kiderült továbbá, hogy a résztvevőknek 40%-a csak a diplomaszerezést követően kezdett el angolul tanulni, s hogy több mint a fele a felnőtt tanfolyamokat és az önképzést részesítette előnyben a nyelvtanulás egyéb formáival szemben. Mindez arra utal, hogy a többség nem élt azokkal a kedvező lehetőségekkel, amelyek a rendszerváltást követően megnyíltak az angoltanulás terén. A külföldi tartózkodás időtartama 1989 és 1999 között 60%-kal meghosszabbodott, ezen belül a válaszadók átlagosan kétszer annyi időt töltöttek angol nyelvű országokban, mint másutt. A kedvező társadalmi és politikai légkörnek köszönhetően a tíz évvel korábbihoz képest több külföldi konferencián vehettek részt és szorosabb kapcsolatokat ápolhattak angol anyanyelvűekkel.

Véleményünk szerint a magyar tudomány életében az angol nyelv térhódításának két fő oka van. Egyrészt mi sem vonhatjuk ki magunkat annak a világméretű trendnek a hatása alól, amely az angol nyelvnek privilegizált helyet biztosít. Másrészt kétségkívül befolyásolják e folyamatot a Közép- és Kelet-Európában lezajlott történelmi változások is. Ennek kapcsán Magyarország legalább abban az értelemben különbözik a régió többi országától, hogy nálunk az angol előretörése jóval a rendszerváltás előtt megindult, ennélfogva fokozatosabban érvényesült.

Végül hadd térjünk ki még valamire. Az angol nyelv ellenállhatatlan nyomulását látva, fölvetődik: milyen sors vár a magyar nyelvre? Vajon végleg kiszorul a tudományos kommunikációból? Ezt a kérdést a felmérés résztvevői közül is sokan feltették. Egyikük odáig ment, hogy kijelentette: „Manapság már csak nekrológokat írok magyarul”. A túlnyomó többség azonban nem látta ilyen sötétben a helyzetet, s bizonyos értelemben jogos is az optimizmus. Igaz ugyan, hogy a magyar publikációk részaránya csökkent a vizsgált időszakban, különösen a fiatalabb kutatók körében, de még ma is a teljes termés 42%-át teszi ki. Ugyanakkor tény, hogy a nyelvválasztás mindinkább a téma függvénye: míg az új tudományos eredmények egyre nagyobb hányada angolul jelenik meg, a népszerűsítő kiadványok nyelve továbbra is a magyar. Nyelvészeti szempontból vizsgálva ezt a tendenciát, lehetséges, hogy Magyarország maholnap bekerül azon országok sorába, ahol az angol inkább második, semmint idegen nyelvnek számít (Kachru 1985). Ez azt jelenti, hogy bizonyos területeken az angol válik a kommunikáció természetes eszközévé – kétségtelen, hogy a tudomány lehet az egyik ilyen terület. Szerencsére e tanulmány készítőinek nem kell állást foglalniuk abban a kényes kérdésben, hogy üdvözik-e vagy kárhoztatják ezt a folyamatot.

IRODALOM:

- Baldauf, Richard és Jernudd, Björn H. (1987) „Academic communication in a foreign language: the example of Scandinavian psychology” *Review of Applied Linguistics*. Vol 41. 220–224.
- Crystal, David (1995) *The Cambridge encyclopedia of the English language*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Graddol, David (1997) *The future of English?* The British Council, London.
- Kachru, Braj B. (1985) „Standards, codification and sociolinguistic realism: the English language in the outer circle” in: *Quirk, Randolph és Widdowson, Henry G. (szerk.) English in the world*. Cambridge University Press/The British Council, Cambridge/London. 11–30. o.
- Kaplan, Robert B. (1993) „The hegemony of English in science and technology” *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. Vol 14. 151–172.
- Medgyes, Péter (1999) *The non-native teacher*. Hueber Verlag, Ismaning.
- Medgyes, Péter és Kaplan, Robert B. (1990) „A magyar kutatók idegennyelv-tudása” *Magyar Tudomány*. Vol 90. 1219–1232.
- Medgyes, Péter és Kaplan, Robert B. (1992) „Discourse in a foreign language: the example of Hungarian scholars” *International Journal of the Sociology of Language*. Vol 98. 67–100.
- Terestyéni, Tamás (1995) „Helyzetkép az idegennyelv-tudásról” *Jel-kép*. Vol 1. 47–60.

Apor Éva

Kaufmann-konferencia az Akadémián

Az MTA Könyvtár Keleti Gyűjteménye 1999. november 29-én nemzetközi tudományos üléssel tisztelgett Kaufmann Dávid (1852–1899) emlékének halála századik évfordulója alkalmából.

Kaufmann Dávid hebraika-gyűjteménye az MTA Könyvtárában nemzetközi hírnévnek örvend. Az Országos Rabbiképző Intézet egykori tanára a középkori zsidó filozófia, történelem és kultúrtörténet kiváló tudósa volt, aki valódi szakember módjára gyűjtötte a héber kéziratokat és régi könyveket. Halála, majd felesége halála után anyósa, Gomperz Róza akaratából a gyűjtemény *Kaufmann Dávid és Irma alapítvány* néven a Magyar Tudományos Akadémia tulajdonába került. A gyűjtemény katalógusát a tanítvány, Weisz Miksa jelentette meg még a tudós özvegyének kívánságára 1906-ban s ugyanabban az évben a Magyar Tudományos Akadémia április 23-i ülésén Goldziher Ignác adott róla tájékoztatást. A kéziratokat és régi nyomtatványokat tartalmazó gyűjteményből Goldziher különleges értékűnek minősítette az A. 280 jelzetű kódexet, mely egy filozófiai munka héberbetűs arab nyelven, *Kitáb al-muhtavi* címmel, Júsuf al-Baszír műve a XI. századból, ugyanígy az A. 50 jelzetű *Misna-kódexet*, „mely egy Dél-Arábiából származó zsidó tudós szorgalmából a teljes Mishnah kritikailag megrostált szövegét accentuatio és hangzójelekkel nyújtja”. Felhívta a figyelmet a kéziratok közt egy hungaricumra (A. 349), „melyet már